

ARATÓ ANTAL — KAMARÁS ISTVÁN

Olvasmánykínálat és ízlésformálás

(KÖZMŰVELŐDÉSI KISÉRLET A JÁSZÁROKSZÁLLÁSI KÖNYVTÁRBAN)

Félévszázados adósság

Ha az 1904-es, az 1934-es és az 1964-es magyarországi sikerkönyv listákat összehasonlítjuk, vagy ha az olvasónaplót vezető nagyapák és unokák sorait összevetjük, vagy ha a három generáció olvasói ars poeticáiból antológiát állítunk össze, azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi ízlés története nem olyan gyors sodrású, hogy ne lenne érdemes visszalapozni a magyar olvasástörténet régebbi fejezeteihez.

A megnövekedett szabad idő és az olvasni tudó fejek által irányított munkáskezek rohamosan növekvő száma már a századforduló tájékára olyan olvasmányok tömegét követelte, amelyek pótolják a mesét, a játékot, a szentbeszédet, a búcsút. Olyan könyveket keres az újsütetű munkás, amelyek megtanítják a városba került embert városban, polgári módon és sikeresen élni. A lektűr iparendélyhez, majd monopóliumhoz jutott Magyarországon is. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának titkára már olyan címjegyzékekhez írt bevezetőket, amelyek jócskán tartalmaztak olyan sikerre várományos műveket, amelyek védelmét még a kisebb megalkuvásokra képes kritikusok sem igen vállalták volna el.

Gulyás Pál 1910-ben:

„A földművest általában kevésbé vonzzák az ő életviszonyaikat tárgyaló szépirodalmi művek, hanem inkább a városi, történelmi, utazási, egyszóval más életviszonyokból merítették, s ezekben több is a tanulság, ránézve . . . A gyakorlati élet kívánalmainak tett eleget a Tanács, mikor az elbeszélő irodalom kiforrott és állandó értékű alkotásai mellett a tisztességes nyelvi és erkölcsi színvonalon álló, de csak múltó értékű termékeit is felvette, mert köztudomás szerint az olvasók igen nagy részét a mélyebb nyomokat nem hagyó könyvek, olvasmányok vonzzák.”¹

Gulyás Pál 1913-ban:

„Amennyiben kerülendő a mondva csinált népies irány s politikai célzatosság, épp annyira mellőzendő a statisztikai, jellemzésbeli és erkölcsi szempontból gyöngé művek felvétele, amelyekre pedig az újság és kolportázs regények olvasása útján megrontott közönség erősen áhítozik. Ha azonban a Marlitt-féle fércevények ki vannak küszöbölve, a közönség csakhamar rákap a jobb és legjobb írókra”.²

Gulyás Pál 1916-ban:

„A népkönyvtárnak csupán irodalmilag értékes alkotásokat volna szabad terjeszteni.”³

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa titkárának látványos eszmei fejlődése mögött — többek között — ellenlábasa, Szabó Ervin állott:

„A Hamburgi könyvtárban egyáltalán nincs meg Marlittnak egyetlen munkája sem. Akik először jönnek a könyvtárba és kérik valamelyiket, mást kapnak helyette: nem esik meg, hogy ezen olvasók közül egy is recidív lenne... A szépirodalmi rész megválogatásához is csak a legfeljebb esztétikai ítéletek vezethetnek... Az essen Krupp könyvtárban a harminc legolvasottabb író között a selejtesből egyedül Marlitt szerepel, az is csak a 21-ik helyen... A válogatásban csak egy kritérium lehet, az ízlésben legfejlettebb és mozgékonyabb legdifferenciáltabb olvasók szükséglete.”⁴

A Szabó Ervin által idézett németországi „ideáltípus” megvalósulásának hogyanjáról sajnos a beszámolóból semmi lényegest nem tudunk meg, ma pedig hiába keresnénk ilyen könyvtárakat Essenben vagy Hamburgban. Ludwig Muth 1970-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Munkások és olvasás című kutatásáról írott meleghangú kritikájában, amikor összeveti a magyar és az NSZK-beli munkások olvasási kultúráját, már arról panaszkodik, hogy a weimari köztársaság nagyreményű kezdeményezéseinek a hetvenes évekig nem akadt folytatása, és felteszi a kérdést: „Meddig marad még a könyv csak egyes osztályok kultúrálódásának eszköze?”⁵ Saját könyvtárában — mint erről Madzsar József mintakatalógusa is tanúskodik⁶ — Szabó Ervin kompromisszumos megoldást választott a hamburgi és essen ideáltípus és a magyar olvasóközönség igényeit részben alázatosan kiszolgáló, részben az alacsony ízlés konzerválódását tudatosan elősegítő népkönyvtári szemlélet között: „A szépirodalmi jegyzék összeállításánál a vezető szempont szintén a közönség szempontja volt: fölvenni mindent, amit ma olvasnak. Ezért fölfelé nem vontunk meg semmiféle határt... Lefelé azonban annál nehezebb megvonni a határt. Mit csináljunk azokkal a kisebbrendű írókkal, akik az irodalomtörténetbe, de még a kritikába sem kerültek be — műveik nem is nagyon rosszak, nem hasznosak, de nem is ártalmasak? A nyilvános könyvtáraktól pedig joggal megkívánhatja a szórakozást az, aki nem akar tanulni, de még gondolkodni sem nagyon, hanem napi súlyos munkája után pihenni egy-egy órát olyan könyv mellett, amelyet másnapra elfelejtett. Minden kereskedő tart olyan portékát, amelyen alig nyer, de nem engedi ellustulni az alkalmazottakat, és megakadályozza, hogy a vevő másfelé menjen. A nyilvános könyvtár sem tehet egyebet, mint hogy bőségesen nyújtja a legjobbat, de tart a raktáron egyebet is, nehogy a közönséget oda-kényserítse, ahol éppen a legrosszabbat kapja.”

A kérdés ma is időszerű, mivel szépirodalmi könyvkiadásunk egy részét kritikánk selejtnek, giccsesnek, lektúrnek minősíti, (sok esetben hallgatásával.) 1969-ben a 100 000-nél több példányban megjelenő könyveknek 90%-a, az 50 000-nél több példányban megjelenő műveknek 45%-a volt az úgynevezett „járulékos” kategóriába sorolható krimi, lektúr és nem klasszikus kalandregény,⁷ és ebben még nem szerepel jónéhány a legnépszerűbb lektúrirók közül, akiket a kiadók és a terjesztők liberálisabban ítélnék meg, mint a kritikusok.

A könyvet beszerző, az olvasmánykínálatot kialakító és evvel akarva-akaratlan ízlésformáló munkát is végző könyvtáros manapság is nehéz helyzetben van. Egy-egy könyv megvételénél legalább a következőket kell figyelembe vennie: a könyvtár anyagi lehetőségei, a könyvtár olvasótáborának igényei most és a jövőben, a mű esztétikai és funkcionális⁸ értéke. Ezek együttes mérlegelése

egy több ismeretlenes egyenlet megoldásához hasonlítható. A közművelődési könyvtárak többségénél azonban nem egyszerűen a könyv megvétele mellett vagy ellen kell döntenet, hanem a példányszám helyes kialakítása a fő kérdés.

Az irodalmi érték és a sikeresség koordinátaival négy részre osztjuk az irodalmi műveket: 1. Az értékes és sikeres művek, mint például Hemingway vagy Fejes regényei, amelyek minősítésénél olvasók és kritikusok általában egyetértenek. 2. Az értékes, de még, (vagy ritkábban már) sikeresnek nem mondható művek, mint például Joyce, Faulkner vagy Bulgakov regényei, amelyek minősítésénél csak az olvasók vékony rétege (akik között viszont ezek a művek eléggé, vagy nagyon népszerűek) ért egyet a kritikusokkal. 3. Az alacsony esztétikai értékű, de sikeres művek, mint például Berkesi, Szilvási és Passuth művei, amelyek minősítésénél ugyancsak nézetkülönbség tapasztalható az olvasók és kritikusok között. 4. Az alacsony esztétikai értékű és sikertelen regények, mint az olvasók és kritikusok számára teljesen ismeretlen Keszei Jenő vagy Söre Olafson művei, amelyek azért majdnem mindegyik közművelődési könyvtárban megtalálhatók, rendszerint több példányban, de majdnem mindegyiket olvasatlanul.⁹ Vannak természetesen az állományalakítási gyakorlat szempontjából fontos altípusokat képző művek is, mint például a tömegkommunikációs feldolgozás jóvoltából életre kelő könyvek (ez még az értéktelen-sikertelen művekkel is megtörténhet), vagy a mindenki által ismert, de azért népszerűnek nem mindig nevezhető klasszikusok. Amennyire vitathatatlan, hogy az értéktelen-sikertelen műveknek nincsen helye a könyvtárban, annyira egyértelműnek kellene lenni, hogy az értékes és sikeres műveknek sem szabad hiányozniuk. Annak ellenére, hogy ezek a művek korántsem találhatók meg minden könyvtárban megfelelő számban, a legtöbb probléma az értékes, de még sikerre nem számító és a sikeres, de alacsony esztétikai értékű művekkel kapcsolatban adódik. A könyvtárosok egyik része az esztétikai értéket előtérbe helyezve legszívesebben csak az általa is jónak tartott műveket helyezné el a polcokon, jó néhányuk még a kritikusoknál is szigorúbb mércét alkalmaz, és sajnálkozik az olvasók rossz ízlésén. A könyvtárosok másiak, az előbbinél jóval nagyobb része azt gondolja, hogy ha nem találják meg az olvasók kedvenc lektúráikat, hátat fordítanak a könyvtárnak. Ennek a rétegnek egyik csoportja az olvasók spontán fejlődésében reménykedik. A többiek — talán hozzájuk tartozik a könyvtárosok nagyobb része, meglehetősen tanácstalanok, és meglehetősen ösztönösen alakítják az állományt. Egy 1969-ben végzett vizsgálat¹⁰ adatai szerint 15 községi könyvtárban Jókai két regényéből (Az aranyember és a Kőszívű ember fiai) 205, ezzel szemben Akszjonov, Ajtmatov, Bulgakov, Beauvoir, Camus, Dürrenmatt, Faulkner, Golding, Kerouac, Kozsevnyikov, A. Miller, Sartre, Semprun legfontosabb műveiből viszont csak 94 példány akadt. Kár lenne a sikeres és értékes műveket író Jókain elverni a port azért, mert értékes, de nagy sikerre nem számítható műveket szorított ki, már csak azért sem, mert községi könyvtárról van szó, ahol még egy évtizeden belül sem igen várható túlságosan nagy kereslet Bulgakov és társai iránt. Azt, hogy egy-egy példányban elfoglalják őrhelyüket és türelemmel várják hozzájuk „messziről” érkező olvasóikat, a nagyobb községi könyvtáraktól is el lehet várni. Hogy Berkesi, Dumas és Rejtő műveiből is 36 kötet volt több, mint a felsorolt 13 szerző műveiből, jóval inkább megkérdőjelezhető. Az viszont tőrhetetlen, hogy olyan könyvtárak is akadnak, ahol hat példány is van Rejtő egyetlen könyvéből, de egyetlen egy sincsen az értékes és elég nagy körben népszerű Hemingway, Sánta és Semprun regényekből és még 35 olyan műből, amely a könyvtári törzsanyaghoz tartozik, amelynek nagy része szintén sikerre számítható értékes mű.

Magas szintű irodalmi tájékozottság, valamint szociológiai és lélektani ismeretek nélkül szinte elképzelhetetlen a politikai, pedagógiai, esztétikai, szociológiai és lélektani szempontokat egyaránt követelő olvasmánykínálat-alakítás. A párttag munkások és vezető beosztású népművelők műveltségét vizsgáló felmérés¹¹ adatai szerint a kultúrközvetítők (köztük az olvasmányközvetítők) munkáját irányító vezetők irodalmi ízlését még eléggé nagy fehér foltok, az ismert művekkel kapcsolatban pedig eléggé nagyfokú bizonytalanság jellemzi. A megkérdezett vezető beosztású népművelők közül legalább minden negyedik nem ismerte Konrád Látogató és Semprun Nagy utazás című regényét, Pilinszky verseit. A következő művek értékéről pedig a kérdezetteknek legalább fele nem tudott dönteni: Cronin Réztábla a kapu alatt, Berkesi Sellő a pecsétgyűrűn, A. Christie Tíz kicsi indián, Gál-György Sándor Honthy Hanna.

A kísérlet célja, módszere, körülményei

Az irodalmi ízlést meghatározó, alakító (rontó vagy javító) tényezők között a könyvtár és a könyvtáros szerepe egyszerre szerény és számottevő, ugyanis a már nagyobb hatású tényezők által megindított folyamatok serkentéséhez, katalizálásához hasonlítható; ez a hatás viszont még az értelmiségi rétegek körében is kimutatható.¹² Hogy a könyvtár kimutatható hatásában az olvasmánykínálat vagy a könyvtáros ízlésformáló tevékenysége játszik-e nagyobb szerepet, erre még nincsenek megbízható adataink. Mivel azonban az állomány hű képet ad a könyvtáros olvasmány- és olvasóismeretéről, ízlésformáló koncepciójáról, nincs is különösebb értelme ezt a két mozzanatot egészen különböző tényezőként kezelni.

A kísérlettel azt próbáltuk bizonyítani, hogy a könyvtáros sokkal bátrabban élhet az olvasónevelés közvetett, de hatásos eszközével, az olvasmánykínálat bátrabb, tudatosabb, politikusabb kialakításával. Elsősorban azok számára próbáltuk ezt bebizonyítani, akik még túlságosan nagy tiszteletben tartják a meglévő igényeket, az olvasóknak a kellemes olvasmányokhoz való jogait, akik attól félnek, hogy a kedvenc szerzőiket nem találó olvasók szembefordulnak a könyvtárral.

Amikor a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által kezdeményezett és irányított kísérlet keretében két közművelődési könyvtárban féléves időtartamra módosítottuk az olvasmánykínálatot az alacsonyabb esztétikai értékű művek rovására, olyan előfeltevésekre alapoztunk, amelyekkel sok könyvtáros ma még nem egészen ért egyet. Figyelembe vettük azt, hogy a kizárólag csak lektúrt olvasók aránya jóval kisebb a többek között lektúrt is olvasókénál.

Szem előtt tartottuk azt, hogy a polcokon kínált olvasmányok között kellett volna nagyobb arányban helyet foglaló lektúrt divatot csinál ezeknek a műveknek, konzerválja divatjukat, megerősíti az olvasók velük kapcsolatos kedvező beállítódását. Feltételeztük, hogy a könyvtárat látogató, lektúrt kedvelő olvasók még akkor sem hagyják el tömegesen a könyvtárat, ha egyik napról a másikra eltűnik a polcról kedvenc könyveik egy része. Nem azért terveztük ezt a kísérletet, hogy — amennyiben felvetéseink igazolódnak — feltétlenül a lektúrt végleges eltávolítását javasoljuk a könyvtáraknak, hanem, hogy tudatosabb állományalakítási gyakorlatra és olyan kísérletekre buzdítsuk őket, amelyeknek a konstruktív, a nevelő oldala lényegesebb, vagyis a lektúrt arányának csökkentése mellett az értékes irodalom, valamint az ahhoz átvetető értékes és sikeres művek ajánlása és arányuk növelése az olvasmánykínálatban.

A jászárok szállási kísérlet előzménye az 1972—73-as miskolci kísérlet volt, amelyre a miskolci Városi Könyvtár Kaffka Margit fiókkönyvtára vállalkozott.

Itt az alacsonyabb esztétikai értékű műveknek csak egy része került le a polcokról fél évre, és részben elvi, részben technikai okokból nem épült ki a kísérlet építő oldala, csak a lektúrritkulás jelentette a kísérleti beavatkozást.¹³

Jászárokszálláson a szakértők által lektúrnek minősített valamennyi mű eltűnt fél évre a polcokról, de nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút számban is megnövekedett az értékes, de olvasmányos, a lektúrt kedvelőknek ajánlható átvezető irodalom.

A jászárokszállási kísérleti színhely, leszámítva egy-két kisebb gyűjteményt, az egyetlen igazi könyvtár a községben. Ha itt komoly csalódás éri az olvasót, nem mehet el egy másik fiókkönyvtárba, mint tehetette Miskolcon, itt tehát jóval nagyobb volt a kockázat. A község 10 000 lakosa közül 870 tizennégy éven felüli lakost érintett a kísérlet, ennyien látogatták ugyanis a „kiváló könyvtár” címet elnyerő, kedvező működési feltételekkel és jó állománnyal rendelkező intézményt. Mindkét kísérletező könyvtár állománya olyannyira jó volt, hogy ez már-már akadályos lett a kísérletnek, hiszen az eltávolított, viszonylag kevés lektúr nem változtatta meg radikálisan az állomány összetételét. Mivel azonban az időlegesen eltávolított könyvek között a hetvenes évek legnépszerűbb olvasmányainak nagy része is szerepelt, a könyvtárak állománybéli kiválóságát nem tekinthettük kizáró oknak. (Az pedig nem véletlen, hogy éppen ilyen könyvtárak vállalkoztak ilyenfajta kísérletre.) A könyvtárat látogató felnőtt olvasók legnépesebb rétege (25%) szak- és betanított munkásokból állt, 21% volt a középiskolások, 13% a szellemi dolgozók és 12% a nyugdíjasok aránya.

A kísérlet három ütemből állott: 1. A kísérleti beavatkozást megelőző félévben mintavételes eljárással képet kaptunk a kölcsönzött könyvek összetételéről, 2. A kísérleti időszak alatt továbbra is figyeltük a kölcsönzött könyvek összetételét, rögzítettük a megváltozott könyvállománnyal kapcsolatos olvasói megnyilvánulásokat és a könyvajánlási tapasztalatokat, 3. Az időlegesen eltávolított könyvek visszahelyezése után újabb fél évig figyeltük a kölcsönzött könyvek összetételét és az újból megváltozott állományra való reagálást.¹⁴

Az olvasmánykínálat átalakulása

Az országos viszonylatban egészen jónak nevezhető, 11 169 kötetes szépirodalmi könyvállománynak csak 4,7%-a minősült alacsonyabb esztétikai értékű műnek. Hogy ez az arány jóval alacsonyabb az átlagosnál, a rendszeres, át gondolt állományalakítás eredménye. Jászárokszálláson a népszerűnek ígérkező, alacsony esztétikai értékű művekből, — bár a kínálat során felgyorsuló kereslet jóval többet követelne — csak egy-három kötetet vásárolnak. Felvetődhet a kérdés, hogy az ilyen mintaszerű könyvtári gyakorlat esetén beszélhetünk-e egyáltalán kísérletről, hiszen az olvasók már nagyjából hozzászoktak a kevesebb lektúrhöz. Ha figyelembe vesszük, hogy a tényleges kínálatot jelentő szabadpolcon csak 5400 kötet fér el, máris 9% a veszteség, de az eltávolított könyvek átlagosnál jóval nagyobb keresettségét figyelembe véve mégiscsak jelentős, az olvasók egy részénél akár sokkhatást is kiváltó átalakulásról volt szó. Az üres helyekre a raktárból előrukkoló művekkel megerősített átvezető irodalom éppen akkora hányadot tett ki, mint az ideiglenesen távozó lektúr. Berkesi, Dallos, Rejtő, Passuth, Szilvási és társai helyére tehát elsősorban Bates, Boule, Bradbury, Dreiser, Fallaci, Fekete Gyula, Flaubert, Galambos Lajos, G. Greene, Mailer, Hemingway, Mesterházi, Moldova, Németh László, Steinbeck, Traven, és hasonló szerzők művei kerültek.

Az olvasólétszám alakulása a kísérlet időszakában

Hányan torolták meg kedvenc műveik eltűnését avval, hogy megszakítják kapcsolatukat a könyvtárral? Számottevő-e azoknak a száma, akik kizárólagosan az eltávolított alacsony esztétikai értékű műveket olvassák? Ezekre a kérdésekre vártuk, ami az olvasók elvesztését illeti, szorongva, ami viszont hipotéziseinket illeti, bizakodva, a leginkább szembetűnő választ: az olvasólétszám alakulását. Miskolcon a rendkívüli fél év alatt a felnőtt olvasók 10⁰/₀-a, Jászárokszálláson csak 6,5⁰/₀-a maradt el. Ez az arány az egyik könyvtár esetében sem nagyobb, mint a könyvtárra jellemző lemorzsolódási arány, ez azonban még nem elég bizonyíték arra, hogy az állomány összetételének megváltoztatása nem szerepelt-e a könyvtárból való elmaradás okai között. Miskolcon mindössze öt-tíz olvasónál lehetett komolyabban arra gondolni, hogy esetleg a hiányzó könyvek okozhatták a könyvtárral való szakítást. Jászárokszálláson az 58 kimaradt olvasó közül 32-en objektív nehézségeket sorolnak fel (betegség, elköltözés, új munkahely, tanulás), 18-an az időhiányt, a nyári munkákat említették. Ha voltak olyanok Jászárokszálláson, akik a hiányzó könyvek miatt fordítottak hátat a könyvtárnak, úgy azokat csak a tagság 2⁰/₀-át kitevő 18 olvasó között kell keresni. A tagságot szüneteltető és elmaradt olvasóknak a kísérlet előtti kölcsönzéseiben azonban olyan alacsony arányú volt a lektűr részesedése, hogy szinte kizárt, hogy az elmaradás oka a szokatlan összetételű állomány lett volna.

Lektűrptólió olvasmányok

A rendkívüli helyzetben a forgalom egyik könyvtárban sem csökkent semmivel, a kölcsönzött könyvek összetételében viszont lényeges változások tapasztalhatók. Ez bizonyos mértékig szükségszerű is volt, hiszen az egyik olvasmánytípus félévi forgalomból hiányzott. Kérdés, hogy mely olvasmányok rukkoltak előre. Mindkét könyvtárban megnőtt az ismeretközlő irodalom kölcsönzésének aránya, Miskolcon 33, Jászárokszálláson 37⁰/₀-kal. Az a tény, hogy a lektűrök helyére elsősorban útleírások, műszaki könyvek és népszerűbb társadalomtudományi könyvek kerültek, arra utal, hogy elsősorban nem a szépirodalmi olvasmányok szerkezete, hanem a nagyobb kör, az általános olvasói érdeklődés módosult, ha nem is véglegesen. Az esetek legnagyobb részében azonban sem ízlésváltozás, sem érdeklődésváltozás nem következett be. Az történhetett, hogy az olvasók egyszerűen megszokták, hogy bizonyos számú könyvet vigyenek haza, és a „pótkönyvek” közé elsősorban olyan könyvek kerültek, amelyek kevésbé „horzolták” az olvasói ízlést. Az alacsony esztétikai értékű művek eltávolításával szükségszerűen növekednie kellett valamivel a kölcsönzött könyvek között az értékes irodalom arányának. Nőtt is, de csak 5–6⁰/₀-kal. Míg Miskolcon elsősorban az „alkalmazott” irodalmi művek, vagyis a történelmi témájú, az önéletrajzi és a tudományos fantasztikus könyvek kölcsönzésének aránya nőtt, Jászárokszálláson viszont a Hemingway-típusú huszadik századi realista és a Bulgakov-típusú áttételesen közlő modern irodalom aránya nőtt meg. Első hallásra kézenfekvő lett volna egy olyan feltevés is, mely szerint a legjobban lektűrhez hasonlító romantikus művek arányának kellett volna növekednie. Azért nem történt ez így, mert ezek általában az olvasmányok időben legelső rétegét képviselik, és így a legtöbbek, már a tizen- huszonevesek által is kiolvasott könyvek közé tartoznak. Miskolcon a kísérlet tulajdonképpen kimerült az alacsony esztétikai értékű művek ritkításában, Jászárokszálláson viszont a lektűr teljes eltávolítása mellett különös hangsúlyt kapott az olvasmányajánlás. Ennek a tudatos nevelő tevékenységnek tudható be, hogy az áttételesen közlő modern művek olvasásá-

nak aránya a kritikus időszakban nagyobb arányban növekedett, mint a hagyományos megformálású realista alkotásoké. A könyvtárosok munkája mellett ez persze az újfajta írók és művek felfedezésére vállalkozó olvasók érdeme. (Arról pedig nem szabad megfeledkezni, hogy sok olvasó meglehetősen makacs előítélettel viselkedik a klasszikusokkal szemben.)

Az olvasók viselkedése

A „válságot” az olvasók mindkét könyvtárban jó idegekkel, jó hangulatban „vészelték át”, vagyis a többségük feltehetően semmit sem vett észre. Miskolcon a tagság 33⁰/₀-át kitevő középiskolások közül senki nem tett észrevételt, a többi rétegből is csak egy-két olvasó tett megjegyzést. Jászárokszálláson mindössze 27-en érdeklődtek az összes kölcsönző közül a polcokról hiányzó könyvek után. (Az „Ebben a könyvtárban hol vannak a jó könyvek?” — típusú kérdések is a hiányzó könyvekre utaltak.)

A keresett könyvek vagy olvasmányfajták helyett ajánlott műveket az olvasók általában elfogadták, de zömük a könyvtáros által ajánlott könyvek mellett maga is választott könyveket. Ez lehetett a bizalmatlanság, de lehetett az olvasmányairól önállóan döntő tudatos olvasói magatartás megnyilvánulása is.

Az ajánlások, amennyire ezt a néhány szavas reagálásokból meg lehet állapítani, sikeresek lehettek. Mindössze két kifejezetten sikertelen akcióról számolhattak be a könyvtár munkatársai: a Passuth könyvet kereső tisztviselőnek Mark Twain Jean d'Arc, a jó életrajzi regényt kereső fiatal munkásörnek Feuchtwanger Goya című regénye jelentett túlságosan nehéz feladatot. A lektúrmentes időszak előtt Bókay, Szilvási és Rolland regényeit kölcsönző 23 éves munkásnő a „lektúrmentes” időszakban Déry Szerelem című elbeszéléskötetét és Balzac regényt vitt el. A Cusack, Bókay és Krúdy regényeit visszahozó 31 éves eladónő Andersen Nexő Szürke fény és Thackeray Hiúság vására című regényeit kölcsönözte ki. A Tatay, Szilvási, Majerova és Jókai regényeit elolvasó 30 éves fodrász Ilf-Petrov, J. Heller és Lewis Sinclair regényeit választotta. Egy 23 éves munkás, aki Bartha A bajnok élete, Ziergiebel A sebhelyes arcú, Tóth Mi janiccsárok, Cusack Hőhullám Berlinben és Diggelmann A hagyaték című regényét hozta vissza elégedetten Lem Éden, Mann Királyi fenség, Lara Indián vér, és Herlin Mit tettél Káin című könyveit választotta ki.

A visszahozott és az elvitt könyvek listája mind a négy olvasónál két különböző ízlésszintet jelez, mégsem történt csoda, hiszen már a lektűrök társaságában mind a négy esetben ott volt az értékes irodalom képviselője — (Rolland, Krúdy, Jókai és Diggelmann), vagyis az elsődleges lektűr-igények mellett a komolyabb szellemi erőfeszítést kívánó művek iránti igények is jelen vannak náluk. Abban, hogy ezek az igények — nemcsak négyüknél, hanem sokuknál — realizálódhattak, abban kétségtávol szerepe volt a megváltozott olvasmánykínálatnak.

Miben erősítettek meg a kísérlet eredményei?

Abban, hogy az esztétikai értékeket, valamint az olvasói szokásokat és igényeket egyaránt figyelembe vevő, az eddiginél bátrabb, politikusabb, az ízlésnevelést jobban szem előtt tartó állományalakítás kedvező könyvtári légkörben nem veszélyeztetheti a könyvtár tekintélyét.

Abban, hogy viszonylag alacsony a csak lektürt olvasók aránya, így elfogadhatatlan azoknak a könyvtárosoknak az érvelése, akik a lektűr nagy példányszámú beszerzésénél az olvasók igényeire hivatkoznak. Abban, hogy az olvas-

mánykínálat megváltoztatása önmagában még nem hozhat tartós eredményeket, párosulnia kell nagyon tudatos és tudományos megalapozottságú, bátran, de szakszerűen kísérletező olvasó-nevelő munkával.

Abban, hogy amennyire káros az alacsony esztétikai értékű irodalom „fitogtató” kínálata, annyira szükséges az „átvezető” (az értékes és olvasmányos) irodalom nagyobb példányszámú jelenléte és hatásosabb népszerűsítése.

Abban, hogy a lektűröktől az irodalomig nagyon sokféle út vezet, de bizonyos magatartású olvasók számára csak bizonyos utak járhatók, ezért van nagy szükség az olvasói viselkedést tanulmányozó szociológiai, szociál-pszichológiai és pszichológiai kutatásokra, és arra, hogy egyre több könyvtár váljon a központi kutatóműhelyek laboratóriumaivá.

Mit kezdjen a könyvtáros a lektűrrel?

Joggal feltehetik olvasóink a kérdést, hogy nem lehetett volna prolongálni a jászárokszallási könyvtárban azt a lektűrmentes állapotot akár néhány évre, illetve, hogy nem lehetne-e általános gyakorlattá tenni. Bizonyos érvek kétségtelenül emellett szólnának. Például a két kísérlet eredményei. Aztán ha belegondolunk abba, hogy a meglehetősen szűkre szabott beszerzési keretből a könyvtárak mennyi giccsadós (tehát átlagosnál drágább) könyvet vesznek a lektűrölvások kedvéért és az első sorban értékesebb műveket olvasók rovására, könnyen kiszaladhat a szájunkon, hogy aki ilyesmit akar olvasni, vásárolja meg, hiszen még a giccsadós könyvek ára sem túl magas nálunk. Az is mérlegelendő szempont, hogy a százezer példányban megjelenő lektűrök 80—90%-a az olvasók könyvespolcra kerül, nagyobb városokban tehát minden házban, kisebb településeken minden utcában akad belőlük egy-egy példány, nem is kellene sokat fáradni értük. Az egyik járható út véleményünk szerint az alacsony esztétikai értékű műveket mellőző könyvtár lenne. Valószínűleg nem rohannak ki majd a könyvtárból tömegestül a dühödt olvasók, mégis nagy ára lenne ennek a megoldásnak. Valószínű, hogy a legtöbb könyvtárban hamarabb fogyna el a hiányzó lektűr pótlására alkalmas átvezető olvasmányanyag, mint amilyen gyorsan (illetve éppen lassan) változna az olvasók ízlése. Az ennek következtében fellépő feszültség feloldására pedig nem tudnának felkészülni a könyvtárosok, (és persze az sem biztos, hogy a legfelkészültebb könyvtárosok feszültségoldó tevékenysége hatásos lenne minden esetben.) A másik, ugyancsak járható út az olvasmánykínálat változatlanul hagyása (illetve az eddigi elképzelés alapján történő alakítása lenne.) Ennek a megoldásnak is nagy az ára.

Az alacsony esztétikai értékű művekkel felhígított olvasmánykínálat nem okoz ugyan sokkhatást az olvasóknak, (mint okozna jó részüknek a lektűr tartós távolmaradása), de konzerválná ízlésüket, lelassítaná fejlődésüket. Ezt a veszteséget csak a nagy felkészültséggel rendelkező, az olvasókat a nagyon különböző értékek között nagy olvasmány- és olvasóismerettel kalauzoló könyvtárosok ellensúlyozhatnák, akik ma még kevesen vannak.

A leginkább járható útnak az a megoldás látszik, amikor az átvezető olvasmányok arányának növekedésével párhuzamosan csökkentjük az alacsony esztétikai értékű művek arányát. Ennek a megoldásnak is ára van, mert ez esetben „csak” az a kérdés, hogy melyik könyvtárban, milyen átvezető olvasmányok arányát mennyivel növeljük illetve csökkentjük. Még ez is kevés, mert az olvasmánykínálat mérsékelt ütemű változtatása is előidézhet kisebb-nagyobb feszültségeket, ezt pedig ugyancsak hajlékonyabb, aktívabb és szakszerűbb olvasószolgálattal és olvasó-nevelő munkával lehet csak ellensúlyozni.

1. Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék Bp. 1910.
2. Gulyás Pál: Népkönyvtárak szervezése, kezelése és fenntartása. Bp. 1913.
3. Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék. Pótfüzet. Bp. 1916.
4. Szabó Ervin: Mit olvasnak és mit olvassanak? Szabó Ervin magyar nyelven megjelent tanulmányainak gyűjteménye. Bp. 1959. FSZEK.
5. Muth, L: Bleibt das Buch ein Klassen-Medium? = Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel — Franfurter Ausgabe. Nr. 62. vom. 4. August 1970.
6. Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Bp. 1913.
7. Ónódy Miklós: Közművelődési könyvtárak — könyvkiadás, könyvterjesztés, 1970. Kézirat. Megtalálható a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában.
8. Ezt a fogalmat Polónyi Péter vezette be, és az irodalmi műveknek az olvasóknál betöltött, a mű esztétikai értékétől többé-kevésbé függetlenül érvényesülő funkcióira alkalmazta.
9. Amennyiben tanulmányunk olvasója nem találná őket a polcokon, abban nagy szerepe lehet annak, hogy ezek az írók állandó példánk, de néhány perces búvárkodás után valószínűleg jó néhány hasonló, értéktelen-sikertelen műre bukkanának, ha olyan könyveket keresnének a polcokon, amelyekből több áll egymás mellett és olvasói kéz érintésétől mentesek.
10. Kamarás István — Polónyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. Bp. 1970. NPI.
11. Kamarás István: Adalékok a munkások és a népművelők műveltségképéről. = Kultúra és Közösség. 1974. 3. sz.
12. Kamarás István, Polónyi Péter: i. m.
13. Erről a kísérletről bővebben: Kamarás István — Szilágyi Dezsőné: Állományalakítás — ízlésformálás. Bp. 1973. OSZK, KMK.
14. Erről a kísérletről részletesebben: Arató Antal: Állományalakítás és ízlésformálás a községi könyvtárakban. Bp. 1975. OSZK, KMK.

BÁN RÓBERT

Az amatőrfilmről — alkalomszerűen és általában...

Az alkalmat egy esemény kínálja.

Ez év nyarán került sor, immár másodízben a „Munkásportrék” nevet viselő országos amatőrfilmes pályázat nyilvános bemutatójára. Ennek kezdeményezői és lebonyolítói a szolnoki amatőrfilmesek, akiket szándékuk megvalósításában a város és a megye számos társadalmi szerve támogatott. Nem udvariaskodó formalitás, ha előljárójában kimondom: ezekben a napokban Szolnok nem pusztán helyet adott, de valóban otthona volt az amatőrfilmeseknek, a szolnokiak

nemcsak gondos rendezőknek, de igazi házigazdáknak bizonyultak. Márpedig, akik ismerői az ilyen találkozóknak, velem együtt tanúsíthatják: a megfelelő körülmények biztosítása, a vetítések milyensége, a beszélgetések-viták lehetőségének megteremtése a siker lebecsülhetetlenül fontos része.

Igaz, jókat vitatkozni — rossz filmekről is lehet, s egy mégoly kicsinyke filmverseny értékét, tartalmát is elősorban a vásznon pergő művek határozzák meg. Nézzük hát, a látottak alapján, mit mutat a mérleg.

Az eredmények serpenyőjébe elsőként a pályázat létét tehetjük. Azt, hogy másodsorra is sikerült több mint félszáz művet begyűjteni, amelyek — legalábbis szándékukban — eleget kívántak tenni a pályázat nevében meghirdetett célkitűzéseknek, amivel kapcsolatosan joggal mondhatta ki az első kiírás alkalmából Rónyai Balázs, az egész ügy egyik lelkes animátora: „A magyar amatőr-filmes mozgalomban munkásokról szóló filmek — a munkásosztály társadalmi szerepéhez viszonyítva — elenyésző számban készültek . . .”

Aligha kell bizonyítani, hogy milyen helyénvaló célkitűzés erre a témakörre irányítani a figyelmet. S hogy a beérkezett filmek mennyiségét értékelhessük, tudnunk kell, hogy a televízió amatőr-filmes műsorának, a Pergő Képeknek évente megrendezett pályázataira sem sokkal nagyobb számú mű érkezik. Pedig ott a meghirdetés publikusságán s a valóban nagy nyilvánosság előtti szereplés kecsegtető voltán túl még a teljes tematikai kötetlenség is szabadabbá teszi a teret. Nyilvánvaló, hogy a tárgyban megkötött pályázat — így a „Munkásportrék” is — eleve csökkenti a résztvevők potenciális körét. Hiszen kizár például olyan népszerű és sikeres műformákat, mint az animációs film, amely pedig az elmúlt esztendőik során vezető szerepet vitt az amatőr-filmezésben.

A beérkezett filmek mennyiségével tehát nem lehetünk elégedetlenek. S hadd vitázzak itt mindjárt azokkal, akik a „mennyiség-érték” párosításánál elfintorítják az orrukat, mondván, hogy mindenfajta művészeti tevékenységben egyetlen igazán jó mű többet ér, mint akármennyi tisztesen közepszerű, nem is szólva a gyenge munkákról, amelyek inkább irtandók, nemhogy támogatásra lennének méltóak. Az ellenvetés, bár tetszetős s van benne bizonyos igazság is, a művészettörténet korokat átfogó nézőpontjából, mindenképpen érvénytelen az amatőr-mozgalomban. A mennyiség-minőség összefüggése itt — a tapasztalat szerint — pórén-pusztán is érvényes, s a növekvő mennyiségen belüli szelekció, az értékrend kialakítása éppen a mozgalom fejlődésének, előbbrelépésének egyik legserkentőbb eleme. Ezt szolgálják — egyebek között — a minden ilyen összejövetel szerves részét, egyik legfontosabb programpontját jelentő beszélgetések, az ún. nyilvános konzultációk, amelyeken az udvariaskodás sztaniolpapírja nélkül, formalitásoktól mentesen hangzanak el a bíráló szakmai tanácsok, csapnak össze a vélemények. No, de ezt folytatva átlendülnénk a címbe „általában” passzusba, pedig még korántsem fejeztük be az „alkalomszerű”-höz kapcsolódó beszámolókat . . .

Félszáznyi filmből válogathatott tehát az előzsüri s a rostálás után huszonegyet tartott alkalmasnak arra, hogy nyilvános bemutatón vetélkedhessen a zsürik által odaítélt díjakért. (A többszám nem tévedés. Szolnoki sajátosság: a szakzsüri mellett a „téma” képviselői maguk döntenek, hogy a látott „munkásportrék” közül melyek azok, amelyek a „Rólunk szól” elnevezésű díj, nevében hordott feltételeinek legjobban megfelelnek. A két zsüri választása nem esett egybe, s ez nem feltétlenül hiba. (Az viszont sajnálnivaló, hogy a már emlegetett nyilvános konzultáción az ítéletekben tükröződő nézeteltérések ez alkalommal nem konfrontálódtak.)

S ha most már a legjobban sikerült filmeket vizsgáljuk, ismét van mit az eredmények serpenyőjébe helyeznünk. Három olyan filmet is láthattunk, amelyek mindegyike szolgált valami eredetivel, sajátos többletértékkel, a kidolgozás gondosságán, művességén túl. Ötvenből három figyelemreméltó munka — nos ez az arány akkor sem kedvezőtlen, ha a mesterséget hivatásszerűen, főfoglalkozásként űzők, anyagi-technikai feltételeiben óhatatlanul előnyben lévő tevékenységével vetjük egybe.

Vegyük sorra a három filmet.

Az *Élet a szállásokon*, a dombóvári Takács László munkája, formáját tekintve teljességgel megfelel a „portré” feltételeinek. Megengedhetően tágítja a kiírás másik kritériumának körét, modelljéül egy falusi munkást, elfogadottabban: egy parasztembert választva. Az ő életéből, tevékenységéből adnak mustrát a képek. Sajátos életforma ez. Az értelmező szótár idevonatkozó címszava szerint a „szállás — a határban egy csoportban elhelyezett, időszakosan használt gazdasági épületek összessége.” A meghatározásból is kiderül tán, hogy a tevékenysége, módja és jellege bizonyos értelemben a múltat idézi.

A film képei a szállási élet tárgyi és tevékenységbeli elemeit örökítik meg. A szép kompozíciók, a gondos vágás együttese azonban nem adna többet a korrekt dokumentációnál. Takács László ötlete: egy ilyen esetben szokatlan inverzió alkalmazása. A megszokott dokumentum-portrék általában úgy készülnek, hogy a modellként választott személy előbb magnószalagra mondja elbeszélését. E gyakran remekbe sikerült monológhoz kerülnek aztán az utólag felvett képek, amelyek többnyire meglehetősen szervesen illusztrálják az elmondottakat. Így aztán a film két összetevője, a kép és hang között diszkrepancia keletkezik az előbbi rovására, s ez az egyenetlenség lerontja a meglévő értékeket is. (A fesztivál anyagában akadt ilyen példa, nem is egy...)

Takács megfordította a sorrendet. Felvette a képanyagot, sorrendbe is rakta, majd megkérte modelljét, hogy az előtte levetített képsort kommentálja. Remek eredményt ért el. A kezdeti rácsodálkozás hangjai, a képek naív „felismerése” csakhamar feloldódott, és a kommentár, a látottaktól indítva vallomássá emelkedett. Egy ember belső világa, egy életforma személyességében hiteles képe tárult fel, amelynek sajátos színt adott e tevékenységi mód szükségszerű elavulásának felismerése. Mindehhez járult egy tapasztalt idős ember néhány éles szemmel meglátott, s gyakran kitűnő humorral megfogalmazott bíráló megjegyzése napjaink néhány, ezt érdemlő jelenségéről...

Takács László filmjét második díjjal honorálta a zsűri. A két első díj egyikét dr. Oláh Imre kapta, *A Buglyó-lányok* c. munkájáért. A hajdúböszörményi állatorvos negyvenegynéhány esztendejével amatőrfilmes mozgalmunk veteránjai közé tartozik. Pályafutása megérdemelne egy külön dolgozatot. Tevékenységében igazán plasztikusan jelentkezik az amatőr művészeti munka néhány fontos sajátossága: az önkifejezésért vívott szívós és buktatókkal teli küzdelem, a társadalmi hatékonyságra való törekvés, a kifejezési eszközök egyre intenzívebb megismerése és alkalmazása, no meg — nem utolsósorban — a mozgalom csiszoló, alakító ereje...

Most bemutatott munkája egy falusi testvérpár sorsával ismertet meg. Oláhban titkolatlan nosztalgia él az elmúló paraszti életforma iránt, de újabb munkáiban — így *A Buglyó-lányok*-ban is arról tesz tanúságot, hogy ez az együttérzés már kritikai tudatossággal párosult. Két modellje, egyazon helyzetből indulva más-más utat választott. Egyikük, anyjuk halála után is hűséges maradt az örökséghez: a földhöz, a tanyasi élethez. A magányosság keserűségét azonban kevésbé enyhíti önként vállalt volta. A másikban volt erő, hogy már

nem éppen fiatalon, szakítani tudjon ezzel az „utóvéd” — életformával és részt vállaljon egy közösségben. Ketten vallanak a filmben: a tanyasinak maradt és az üzemi munkásnévé lett öregedő testvérpár. Oláh képei plasztikusan teljesítik ki a vallomásos szavakat. A párhuzamos portré nem szimplifikál. Nem tagadja meg rokonszenvét az egyikről és nem festi rózsaszínűbbre a másik sorát, életét, mint amilyen a valóságban. Éppen ezzel az érzékenységgel teszi meggyőzővé a fellelt tényeket, s engedve ezek erejének belátja és a nézővel is beláttatja a két választás objektív differenciáit, értékrendi különbségét.

A váratlan felfedezés, a meglepetés örömeivel szolgált a másik elsődíjas, az amatőrfilmes mozgalomban eddig ismeretlen, leninvárosi Hajdú Ferenc. Filmjének címe: *Tűzoltók*. Alig öt perc időtartamú. Ennek túlnyomó részében lenyűgözően bravúros képeket látunk egy gigantikus tűzoltási gyakorlatról. A lobogó lángok és a lángokkal harcoló eszközök. Nemcsak a gépek, a tűzoltást végző emberek is, egy gigantikus technika elemeinek látszanak, különös, idegen formájú, csillogóan fémes tűzvédő öltözékeikben. Mintha egy remekbe formált tudományos-fantasztikus filmet látnánk, amelyben távoli bolygók vagy egy lidércesen elképzelt jövőendő alakjai mozognak. A látványosság magával ragad, de közben óhatatlanul felötlik a kérdés: mi köze mindennek a pályázat céljához, hogy kerül ez a film a „munkásportrék” sorába?

Aztán, a film utolsó másodperceiben, amikor már csak a terepet hólepelként elfedő sűrű oltóanyag alól pislán fel egy-egy lángnyelv — néhány közeli kép következik. Ilyenek: egy tömlő lecsavart végén kibuggyanó vízcseppek, egy eres kéz s végül, a levetett, más világbeli öltözék alól kibukkanva, egy verejtékes, megfáradt arc, amelyen felsejlik a jól végzett munka, a teljesített feladat feletti elégedettség visszfényeként egy halvány mosoly. S e néhány kép visszamenőleg más értelemmel tölti meg a látottakat. Minden emberivé teljesedik.

E látszólag aprócska ötlet Hajdú kitűnő leleménye. A befejező „villanások” lényegileg változtatják meg a megelőző képsort, tartalommal töltik meg azt, ami — enélkül nem lenne több, mint fotografálási, vágási bravúr . . .

Egyedi értékein túl, a három elsorolt film együttese is fontos tanúval szolgál. Meggyőzően bizonyítja, hogy az első megközelítésre tán túlságosan is leszűkítettnek, egynem megközelítést engedőnek tetsző feladat milyen sokféleképp oldható meg, ha a megfelelő technikai felkészültséghez, a filmcsinálás nélkülözhetetlen mesterségbeli fogásainak ismeretéhez — eredeti gondolat járul.

S itt elérkeztünk a másik serpenyőbe kerülő gondokhoz, a látottak teher-tételeihez. Két tartalmi-szemléleti problémát említenék elsőbben. Az egyik amikor a munkás helyett a munka jelenik meg csupán a képeken, vagy még pontosabban a munkagép. Kétségtelen, ez fotogénebb, s főként egyszerűbben megközelíthető. Könnyebb a forgó kerekekből, mozgó vaskarokból, szikrát hányó esztergakésekből látványos mozgáskompozíciót formálni, mint egy ember világát feltárni. Visszatérő jelenség ez a fajta tévedés vagy feladatmegkerülés. Már az első pályázatról szóló beszámolóban is hangot kapott, hogy „sokan nem úgy értelmezték a kírást, ahogy szerettük volna. Mi a munkát végző emberre akartuk irányítani a figyelmet, rombolgatva azt az előítéletet, hogy egy üzemben csak a környezet, a forgó gépek, a kavargó embertömeg lehet érdekes . . .” (Pergő Képek 1973/3 — Rónyai B.: Munkásportrék '73)

Ilyen film jónéhány akadt. Egyet említenék példaként. A túrkevei Pólya Pál *A darus* címen készítette pályamunkáját. Mit látunk a filmen? Üzemcsarnokot, emelkedő és süllyedő terheket a daru kampóján, egy senkihez nem tartozó kezét, amely különböző karokat mozgat, gombokat nyomkod. A cím ígéretével szemben, nem a darus portréját, hanem egy ilyenformán lélektelen gép képmását

adja; az emberi helyett a mechanikus tevékenységet. Pedig a lehetőség ott van a képek mélyén. Az egyik beállításban például felvillan a darusfülke háttérben egy polc, rajta a mindennapi élet néhány apró kelléke. Például egy kávéfőzőgép... És milyen érdekes lett volna, ha mondjuk innen elindulva azt igyekszik feltárni: ez a fiatalasszony, aki napi nyolc órát tölt el itt, ebben az izolált világban, hogyan teremt emberi környezetet, hogy alakítja ki azt az életformát, amely feloldja tevékenysége mechanizmusát. Vagyis — egy, esetleg mégoly tetzetős etüd helyett valóban portrét, emberi arcmost próbálva felmutatni.

A másik, ugyancsak több filmben ismétlődő, tehát bizvást jellegzetesnek minősíthető tévfelfogást a zsüri egyik tagja — találóan — „protokoll-szemléletnek” nevezte. Afféle „kipált szempontok” az ilyen filmek, mintha a televízióhíradó unott rutinfeladatai lennének a követendő példaképek. Megismerés helyett bemutatás, a valóságból megragadott pillanatok helyett rekonstruált helyzetek, setesuta „nyilatkozatok”, illusztrációként felvillantott termelési képek. Mégha olyan jeles technikai szinten készül ez, mint a szolnoki Rónyai Balázs *Tyitovék* c. munkája, akkor is fájdalmasan bosszantó, hisz éppen azzal marad adós, amivel többletet adhatna. Nevezetesen, hogy nem a hivatásosok kötelező penzumának szükségszerű felületességével ábrázol, hanem a környezetet jól ismerő, benne élő ember gazdag tapasztalataival tud a felszín mögé kerülni, s a megmutatottakat éppen a személyesség ereje teszi hitelessé. Ha azután ez a protokollaritás még a megvalósítás technikai fogyatékoságaival is párosul, (pl. a *Többet tudni a világról* c. filmben) akkor a szemlélet gyengéi, a színésség, a hivataloskodás — szinte karikírozottan jelentkezik.

S ha már szó került a technikai fogyatékoságokról, bizony ezek között akadt olyan, még a szigorú előzetes rostálás után is, amely méltatlan amatőr-filmes mozgalmunk mai színvonalához. A pontos expozíciót, a valamilyen okból hibásan sikerült képek irgalmatlan elhajítását — jónéhány éve már elengedhetetlen követelményként tekinthetjük minden olyan film esetében, amelyet készítője nyilvános bemutatásra szán. A mérce magasabbra került azóta, hogy az elég sokáig hordott gyermekcipőket kinőttük. Mert nincs mit tagadni rajta: az ún. öntevékeny mozgalmak között az amatőrfilmezés sokáig messze leghátul kullogott. Annak ellenére, hogy erős hagyományokra támaszkodhatott volna, hiszen a harmincas években virágzó amatőr-filmes élet volt hazánkban. Az Amatőr Mozgófényképezők Egyesülete már 1931-ben megalakult, s az évtized derekára önálló székházzal rendelkezett, ahol 150 személyes vetítőterem, jelentős könyvtár, archívum, hanglaboratórium szolgálta a mozgalmat. Művelői számos nemzetközi versenyen arattak sikereket, hoztak el díjakat.

A felszabadulást követő esztendőkből, amikor pedig a művészeti öntevékenység intenzív támogatásra talált, s különböző ágazatai gyorsan virágba szöktek, az amatőrfilmezés sokáig tetszhalott volt. S ebben nemcsak anyagi okok, a technikai felszerelések érthető hiánya játszott szerepet, hanem az a felfogás is, amely bizonyos gyanakvással szemlélte ezt a tevékenységet. Afféle „úri passzió-nak” minősült, annak ellenére, hogy még postai bélyegzők is hirdették az (egyéb-ként tévesen citált) lenini mondatot, hogy „számunkra legfontosabb művészet a film...”

Népművelésünk sokáig nem fedezte fel az amatőrfilmezésben rejlő társadalmi lehetőségeket. Néhány „megszállott” próbálkozott csupán — újra meg újra — a mozgalom életrekeltésével, és bizony jó másfél évtizednek kellett eltelti ahhoz, hogy ez legalább az eltűrttségig eljuthasson. Csak 1961-ben kerülhetett sor, a szerénynél is szerényebb keretek között az országos fesztivál megrendezésére, s még vagy öt esztendőre volt szükség, hogy megalakulhasson a MAFSZ, az ama-

tőrfilmekesek szövetsége. Ez azonban még korántsem jelentette, hogy a hivatalos népművelési apparátus befogadta volna. Szinte komikus példaként említhetjük, hogy majd harminc évet kellett várni, amíg újra elfoglalhattuk helyünket abban a nemzetközi szövetségben, az UNICÁ-ban, amelynek létrejöttét annak idején éppen a magyar amatőrfilmekesek kezdeményezték . . .

Ma már — elvben és általában — múlt időben beszélhetünk minderről. Amint a szolnoki példa is bizonyította: társadalmi szervezeteink sokhelyütt magukénak tekintik már az amatőrfilmezést, támogatják is, és ami még fontosabb, a közművelődési programunknak is integráns eleme lett.

Azt azonban korántsem mondhatjuk el, hogy már kiaknáztuk a benne rejlő potenciális lehetőségeket. Egyetlen adattal is meggyőzően érzékelhetjük ezt. Megbízható becslések szerint az országban sok tízezer keskenyfilm-felvevőgép van forgalomban. A mozgalomhoz számító, tevékeny amatőrfilmekesek száma azonban legfeljebb, ha az ezer körül jár. Mégis, valószínűleg tévedés lenne a mozgalom fejlődési lehetőségét abban látni, hogy a már meglévő felvevőgéptulajdonosok soraiból próbáljuk szélesíteni az amatőrfilmekesek táborát, minél többeket arra készítetve közülük, hogy felvételeiket hozzák el a szemlék, versenyekek nyilvánosságára. Ezek túlnyomó többsége ugyanis a kamerát csupán emlékek rögzítésére használja, számukra minden felvett képkocka örökbecsűen kedves. Az amatőrfilmezés ennél több erőfeszítést igényel, összetettebb, magasabb igényű tevékenység, amelynek lényege messze túllép a „privát-hobbyn” és a teljesebb önmegvalósítás, a társadalmi értékű önkifejezés szolgálatában áll. Éppen ezért a követendő út: a művelődési intézmények keretein belül kialakított amatőrfilm-klubok számának megnövelése s a meglévők erősítése. A fejlődés az utóbbi években erőteljesen tendál. A hetvenes évek eleje óta a klubok száma közel háromszorosára nőtt, ám még mindig legfeljebb száz körül van a számuk. S ezzel nem lehetünk elégedettek. S azzal sem, hogy — bár az amatőrfilmezés szerencsére egyáltalán nem főváros-centrikus, erős bázisai vannak számos vidéki városban, sőt kisebb településen is — még jónéhány olyan megye akad, ahol semmiféle ilyen irányú tevékenységgel nem találkozhatunk.

Különleges nyomatékkaal kell figyelni és segíteni a fiatalok ilyen irányú érdeklődését. Sokéves tapasztalat bizonyítja, hogy a mozgalom gerincét a húszévesek jelentik. A meglehetősen munkaigényes, gyakran valóban áldozatos filmkészítésről koruk előrehaladtával bizony sokan letesznek, és ez ellen aligha lehet eredményesen hadakozni. A fiatalabb korosztályok érdeklődése azonban még szinte korlátlanul növelhető, hisz éppen ez az életkor, amikor a mozi iránti rajongás a legerősebb. Szinte teljesen szűz területet jelent ilyen szempontból az iskola, ahol azonban egyenlőre meglehetősen erős érdektelenség mutatkozik. Feltehetően nem a diákok részéről . . . Messzire vezetne, ha ennek okait boncolgatni kezdenénk, talán elég utalni arra a folyamatra, amely néhány év alatt hamvába halasztotta a nagy diadallal kivívott középiskolai filmesztétikai oktatást is. S valószínűleg nem is elsősorban a gimnáziumokban kéne megtalálni az újabb bázisokat, hanem az ipari tanuló és szakközépiskolákban. Egyrészt mert ezeknek a fiataloknak humán terhelése sokkal kisebb, másrészt mert a film bizonyos mértékű technikai jellege közelebb is esik hozzájuk, jobban benne van mindennapjainkban, mint más művészeti ágaknak akár csak passzív, tehát befogadóként való művelése. Azt hiszem, s ezt néhány példa már bizonyította is: egy jól működő amatőrfilmes csoport egyfelől igen erős kollektív nevelő, másfelől egy olyan zárt közösségen belül mint az iskola, fontos és mozgósító társadalmi szerepet tölthet be.

Vesszőparipámról lévén szó, sietve abba is hagyom itt, mielőtt belebonyolódnék. Remélem, hogy az amatőrfilmzés terén járatlan olvasó számára is sikerült valamennyit érzékeltetnem e munka társadalmi jellegéből s nem szeretném azzal terhelni, hogy helyi példák felsorolásával aprólékosan is bizonygassam azt. Annyit szeretnék még hozzáfűzni, bár ez nem célja, csupán következménye az öntevékeny művészi mozgalmaknak, hogy egyre inkább az amatőrfilmek jelentik a hivatásos filmművészi utánpótlás legfontosabb bázisát. Ahogy erősödik a mozgalom, úgy válik a kiválasztás segítőjévé, s a mai főiskolások jelentős része is már a volt amatőrök soraiból kerül ki.

Befejezésül visszakanyarodnék az „általában”-tól az „alkalomszerűséghez”, a II. Munkásportré-fesztiválhoz, amely — meggyőződésem — mind az elsorolt hiányosságok ellenére is sikeres volt, megszolgált a kapott támogatást. Tovább kell tehát folytatni, sok türelemmel és szívóssággal, hiszen az amatőrfilmek számára éppen ezek a bemutatkozási lehetőségek, a versengés, a nyilvánosság az egyetlen igazi honorárium. S ezért van szükség arra is, hogy fentartsuk és szélesítsük a versenyformát, a zsűrizést, még ha a díjak szétosztásában óhatatlanul esnek tévedések, hibák, és ezek sérelmeket is okoznak. Ám e nélkül az ilyen összefüggések nemes értelemben vett játék-jellege elveszne, s csökkenne az értéke a már emlegetett és oly rendkívül fontos beszélgetéseknek, vitáknak, amelyeknek érlelő hatását évről évre — itt szó szerint értve — szemmel láthatóan érzékelhetjük. Erre is tanulsággal szolgált a „Munkásportrék” ismételt megrendezése.

